

Öncüller
Mümkünata İnananlar
Baş Məqalə
Betti Bleyer

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 11.3 (Payız 2003)
© 2004. Azerbaijan International
AZERİ.org

Uşaq ikən məktəbdə keçən əsrin dahi ixtiraçılarına dair oxuduğumuz tərcümeyi halları heç bir zaman unutmaram. Biz Rayt qardaşlarının uçuş yolundakı fəaliyyəti, Aleksandr Bellin telefon və Tomas Edisonun elektrik lampasının ixtirasına dair kitabları birnəfəsə oxuyardıq. Kitablarda çox sadə yazılmış, ixtiraçıların əzm və mübarizəsinə dair hərtərəfli məlumatlarla təchiz edilmişdi. Şübhəsiz, müəlliflərin əsas məqsədi biz uşaqları daha çox oxumağa və gələcəkdə cəmiyyətə bir töhvə verməyə təhrik etmək idi.

Bəs bu böyük ixtiraları həyata keçirən və bizi yeni tərzdə düşünməyə və düşünməyə və hərəkət etməyə səsləyən cəmiyyətin öncüllərinə çevrilən bu insanlar kimdir? Uşaqlıq təcrübəsi, şərait, həvəs və əzmdən ibarət hansı kombinasiya bu ixtiraların yaranmasına səbəb olmuşdur?

Cəmiyyətin Öncüllərinə həsr olunan bu nömrədə əsasən tarixçi Zaza Aleksidzenin işi, kəşfi və sonradan Qafqaz Albaniyasının (Balkan yarımadasında yerləşən Albaniya ilə dəyişik səhv salmayın) yazılı əlifbasının deşifrə etməsinə həsr olunmuşdur. Aleksidze gürcüstanlıdır. Qafqaz Alban dili bir zamanlar indi Azərbaycan adlı ölkənin ərazisində yaşayan insanların danışdığı dil olmuşdur. Qərbdə çox az adam bu yaxınlarda 5-ci əsrə aid bir əlifbanın deşifrə edilməsi ilə bağlı məlumata malikdir və buna görə də bizim jurnal bu kəşfi bütün dərinliyi ilə işıqlandıran ilk ingilis dilli beynəlxalq nəşriyyat olduğuna görə qürur hissi keçirir. Keçən yay biz Zaza ilə görüşüb bu hadisəni qələmə almaq üçün Tbilisiyə getdik.

Hər hansı bir əski əlifbanı deşifrə etmək çox nadir bir elmi nailiyyətdir. Bizim bildiyimizə görə, bu son 200 ildə yalnız 3 dəfə baş verib. İlk dəfə fransız alimi Şampilyon məşhur Rozetta daşı üzərində olan misir heroqriflərini deşifrə etmişdir (1820-ci illər). Sonra ser Henri Kresvik Rolinson Behistun qayalarındakı gil lövhəciklər üzərində fars yazılarının anlamını açmış (1840-cı illər) və nəhayət Maykl Ventris gil lövhəcikləri üzərində yerləşən əski yunan yazılarını deşifrə etmişdir (1950-ci illər). Tarixçi Zaza Aleksidze bütün həyatını Qafqazın tarixi, burada danışılan dillər, onun dini mərasimlərlə bağlı yazı adətləri və inanc sistemlərini öyrənməklə keçirib. Gürcüstan Elmlər Akademiyasının akademiki olan Aleksidze həm də Tbilisidə yerləşən Əlyazmalar İnstitutunun rəhbəridir. Onun kəşfi təsadüfi olmamışdır. Əslində, asanlıqla demək olar ki, bütün dünyada çox az alim bu dilin deşifrə edilməsi üçün daha yaxşı avadanlığa malik idi.

Bir neçə il bundan əvvəl, heç kəs Qafqaz Albanlarının yazılı dilə malik olduğunu əminliklə söyləyə bilmirdi. O zaman Qafqaz Alban dilinə aid heç bir əlyazma tapılmamışdı. Albanlar eramızdan əvvəl 4-cü əsrdə yaşamış və xristianlığı qonşuları gürcülər və ermənilər kimi eramızın 4-cü əsərində qəbul etdikləri düşünülürdü.

1975-ci ildə Misirdə Sinay yarımadasında yerləşən bir pravoslav monastrında baş verən yanğından sonra bu əlifbanın sirri açılmağa başladı. Alov səngiyəndən sonra, rahiblər ibadət otağının döşəməsinin altında yerləşən zirzəmi otaqda 1000-dən çox əlyazma aşkar etdikdə çox təacüblənmişdilər. Görünür, 1700-ci illərdə yeni kitabxana tikilən zaman, daha az fayda verən əlyazmalar kənara qoyulmuş və yerin altındakı bu otaqda unudulmuşdur.

Bundan əlavə, Alban mətnlərinin kəşfinə başqa bir maraqlı fakt səbəb olmuşdur. Məlum olmayan səbəbə görə, rahiblər ibadət otağının taxta döşəməsinin altını torpaqla doldurmuşdular. Lakin döşəmə yanğıın zamanı yandığı zaman torpaq əlyazmaların üzərinə tökülmüş və onların yanmasının qarşısını almış və bununla da bu qədim mətnlərin qorunmasına və alovun istehlakçısına çevrilməməsinə səbəb olmuşdur.

Bu yanğından yalnız 15 il sonra, Sinayda müəyyən olunmamış əlyazmalar içərisində çoxlu sayda gürcü əlyazmaları aşkar edildikdən sonra 1990-cı ildə Aleksidze oraya ekspedisiya təşkil etdi.

Perqamentlərin çatışmazlığı bu hadisədə əsas rol oynayan digər faktor olmuşdur. 10-cu əsrdə monastrdakı rahiblər perqamentlərin çatışmazlığından şikayət edirdilər. 300 səhifəlik hər hansı bir əlyazmanı hazırlamaq üçün 75 heyvanın dərisi lazım olurdu, buna görə də rahiblər yazmağa perqament tapmadıqda onlar köhnə əlyazmaların üzərindəki yazıları silməklə həmin perqamentlərdən istifadə edirdilər.

Alban əlifbası da bu yolla aşkar olundu. Alban yazıları orijinal perqamentin ən aşağı qatında yerləşirdi, yəni rahiblər gürcü əlifbası ilə yenidən perqament üzərində yazmaq üçün alban yazıları olan perqamentlərin mürəkkəbini silməyə cəhd göstərmişdilər. Onların bu yazıları silməkdə nə qədər müvəffəqiyyətli olmasına baxmayaraq, yanğıın zamanı alovun istisi bəzi hərflərin daha da yaxşı görünməsinə səbəb olmuşdur. Yoxsa, kim bilir Qafqaz Alban dilinin yer üzərində yeganə nümunəsi olan bu əlyazmalar görünə və ya deşifrə edilə bilərdimi? Mətn eramızın 5-ci əsrə aid pravoslav leksionudur (dini mərasimlər zamanı söylənilən mətnlər) və bu, dünyada mövcud olan leksionlardan ən qədimi olmasa da, bəlkə də elə ən qədimlərindən biridir. Qafqaz Alban əlifbasının deşifrəedilməsi regionun geopolitikası və tarixinə, eyni zamanda dilçilik, ilkin xristianlıq və Bibliyaşünaslıq sahəsində tədqiqatlara əhəmiyyətli təsiri vardır. Bəlkə də bu kəşfin ən önəmli nəticələrindən biri onun Qafqaz Albanlarının sələfi olan udinlərər olan təsiridir. Bu gün Azərbaycan ərazisində təxminən 8-10 min udin yaşayır. Bu kəşfin onların öz mənlik, ləyaqət və heysiyyətinə olan təsirini heç kəs hebləyə bilməz.

Qafqaz Alban yazılı əlifbasının kəşfinin heyranedicə heqayəsi lazımı zamanda, lazımı yerdə, lazımı adam olmağı bacaran və bir qədər bəxt, həddən artıq konsentrasiya, əzm və deşifrəetmənin mümkünlüyünə olan sarsılmaz inancı olan bir şəxsə digərlərinin xəyal etdiyi bir şeyə nail olmasının nümunəsidir. Ümid edirik ki, bizim zamanın öncülü olan bir şəxsin həyatı barədə olan bu müasir mübarizə və zəfər dastanını bəyənəcəksiniz.

Veb direktor: Betti Bleyer
Tərcümə etdi: Aytən Əliyeva
Yoxladı: Ülviyyə Məmmədova
Redaktə edən və veb üçün hazırlayan: Aydan Nəcəfova